

Promover in linguatg vegliander

La coinea gida a derasar il basc

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Il rumantsch ed il ladin dolomitan n'èn betg ils sulets linguatgs che han survegnì ina coinea stgaffida sin la basa da pliras tradiziuns litteraras regiunalas. Quai han ins fatg era per il basc, uffizial en la regiun autonoma bilingua numnada «Comunidad Autónoma Vasca / Euskal Autonomia Erki-degoa» (CAV/EAE) e discurren er en la Navarra dal nord e l'Aquitania dal sid-vest.** Il basc è il linguatg il pli vegl da l'Europa a vest dal Mar nair ed a sid da Laponia. Grazia a la coinea «batua» (<>bat = «in») ha la CAV/EAE pudì realisar ina lavur remartgabla da promoziun linguistica che vegn manada vina-vant. La linguista viennaisa Susanne Tumler ha gist publictà* ils resultats da sias retschertgas en lezza regiun.

Surpiglià blers plects latins

Ils plis linguatgs da l'Europa fan part da la famiglia indogermana; quai vala per ils neolatins, germans, celtics, slavs e baltics sco era per l'albanais ed il grec. Varsaquants linguatgs han fatg ragisch pli tard en noss continent, per exempel il finna, l'eston, l'ungarais ed il tirc. Ma linguas vegliandras han survivì a la derasaziun da l'indogerman. Per l'intschess en dumonda datti be duas, la lapona e cunzunt la basca. Tranter questas duas n'han ins chattà nagina noda cuminaivla. Talas datti dentant, e schizunt remartgablas, tranter il basc e linguatgs veglianders discurren a l'ost dal Mar nair, numnadain enturn il Caucasus, tranter ils intschess dal russ, l'osset e l'armenian ch'èn tuts trais indogermans. I dat per exempel convergenzas remartgablas da flexiun verbala tranter basc e georgian. Fitg curius è era il fatg ch'anturs antics numnavan «Iberia» la regiun che correspunda a la Georgia. Ils Bascs han mantegnì lur linguatg sut il domini

roman (davent da l'emprin tschientaner a. C.), ma han surpiglià fitg blers plects latins, als transfurmond en guisa insolita sch'ins cumpareglia cun ils linguatgs neolatins. Dal latin «haedulus» deriva noss «ansiel»; «haedulus» viva er en il basc «axuri», ma cun il senn d'agnè». Il basc mantegna ils suns dirs dal latin classic tar «c» en «bake» («pasch») e «g» en «lege», pronunzià «leghe» («lescha»). Il «r-» inizial latin viva per basc sco «err-»; «rex, regis» («retg») dat «erreg», «ripa» («riva») dat «erripa», «rota» («roda») dat «errot» («roda», «mulin»). L'intschess basc cumpiglia bleras vallas da las Pireneas e la Chadaina cantabrica, mintgina cun ses agen dialect. Perquai ha la litteratura sa sviluppada sin basa regiunala. 1919 è naschida l'Academia da la lingua basca, cun la finamira da stgaffir in linguatg da standard. La persecuziun tras la dictatura nazionalista spagnola ha s'enclegia franà las lavurs. Pir 1968 eran ils fundaments prontos. La «batua» vegn oz acceptada e dovrada. 1979 ha la constituziun da la CAV/EAE entrada en vigur; ina lescha da basa per las linguas e cunzunt per la promoziun dal basc datti dapi 1982. Co statti cun quest linguatg aifer la CAV/EAE (oz 2 milliuns olmas) en ils emprims onns dal 21avel tschientaner?

Cunzunt la generaziun giuvna

Dapi il svilup industrial en il 19avel tschientaner survegn la regiun basca da Spagna ina ferma immigraziun; l'integrazion linguistica da questa è ina sfida decisiva per la promoziun dal linguatg tradiziunal. «2001 sa definiva (...) 32% da la populaziun da la CAV/EAE sco 'euskaldunak' [plural sin '-ak', G. S.-C.], q. v. d. glied che sa fitg bain basc. 23% din ch'i hajan enconuschientschas passivas da basc. Tut tschels, pia strusch la mesadad da la populaziun èn monolings spagnols (...). Esser 'euskaldun' vul dir

esser biling» (p. 75). Decisiva è la proporziun d'«euskaldunak' giuvens: «Gialli che 50% da quels cun ina vegliadetgna tranter 2 e 19 onns èn 'euskaldunak'; mo 15% da lezza gruppa èn monolings spagnols. Quai è il fretg da l'introduziun dal basc en las scolas (1978) e da lur relevanza considerabla per sia derasaziun (...). Las enconuschientschas da basc creschan da cuntin» (p. 76). Plinavert ha Tumler perscrutà il diever dal linguatg: «Savair basc na vul betg adina dir ch'ins al dovra (...). El vegn duvrà da passa ina terza part da la populaziun (35%). Var la mesadad da quests discurren basc uschè biler u dapli che spagnol (...). Basc discurren cunzunt en situaziuns tradiziunalas, per exempel a la fiera e cun il spiritual, ed en domenas formalas nua ch'il linguatg vegn promovì da vart uffiziala, per exempel cun la magistraglia u en ils biros da vischnanca (...). Biers 'euskaldunak' discurren basc cunzunt cun lur uffants (...). Il spagnol dominescha cleramain en situaziuns formalas, distanzias ed ierarchicas, per exempel cun la polizia, cun glied nunenconuschenta sin via, sco er en instituziuns nua ch'il basc è penetrà pauc, sco la sanadad e giustizia (...). Tar la communicaziun famigliara premetta il diever dal basc ch'ina ferma maioritad l'enconuschia bain; sche mo in commember da la famiglia n'è betg 'euskaldun', vegn il spagnol il linguatg chasan (...). Cunzunt la generaziun giuvna dovra il basc; s'enter vegnan ils pli vegls (...). En general pon ins dir che ses diever crescha (...). Tranter la giuventetgna (da 16 a 24 onns) davi 1991 74% monolings; 2001 davi mo pli 52%» (pp. 76-77).

Ils plis sustegnan la bilinguitad

L'atura descriva lura la posiziun dal basc en differents champs. I dat trais models da scola obligatoria: A per spagnol cun basc sco rom, B paritetico, D per

basc cun spagnol sco rom (per basc na scriv'ins betg il bustab «C»). «2002/2003 frequentavan 46% il model D, numnadain adina dapli, 23% il B, 31% il A. Pli ch'ills uffants èn giuvens e pli ch'i frequentan il model D (...). Damai che la populaziun beneventa zunt l'instrucziun bilingua e quella per basc, vegnan ils models correspondents adina dapli frequentads (...). Er en las universitads han ins pudì augmentar la purschida per basc (...). Fitg insufficienta perencunter è questa en las scolas professiunalas (...). 2001 discurren var 25% da la populaziun basc sper spagnol cun collegas da lavur, 5% dapli che 1991» (pp. 77-78). Ma la predominanza dal spagnol en il mund da la lavur tschenta cunfin a la derasaziun dal basc. Tumler dat exempels da promoziun: «Ina chadaina da supermartgads da derivanza basca ha introduci denominaziuns plurilinguas (basca, spagnola, catalana, 'galegas') per ses agens products (...). Oz è il basc preschent en medias relevantas sco la televisiun, il radio, la pressa, ils cudeschs; el ha pia survegnì funcziuns novas» (p. 79). Ma i s'enclegia ch'el na po tuttina betg concurrer cun in linguatg mundial sco il spagnol. L'atura concluda: «Igl è reussì a la politica da linguas da la CAV/EAE d'introducir e francar il basc en domenas che restavan pli baud tuttafatg serradas encunter ses diever (...). Quest progredescha da cuntin en las generaziuns giuvnas; sche questa tendenza sa mantegna, pon ins esser prudentamain optimist. En mintga cas sustegna la maioritad da la populaziun la bilinguitad da la CAV/EAE e sia politica da linguatgs» (p. 80).

* Susanne Tumler, Zur sprachlichen und sprachpolitischen Situation im Baskenland, in: «Europa Ethnica», 3/4-2004, pp. 75-81. Adressa: Wilhelm Braumüller Universitäts- und Verlagsbuchhandlung, Servitengasse 5, A-1092 Vienna. Posta electronica: office@braumuller.at